

UNIVERZA V LJUBLJANI
FILOZOFSKA FAKULTETA
ODDELEK ZA SLOVENISTIKO

VALERIJA KASTELIC

Leksika s področja bibliotekarstva

Pomenotvorne in besedotvorne lastnosti leksike s področja bibliotekarstva

Diplomsko delo

Mentorica:izr. prof. dr. Andreja Žele

Univerzitetni študijski program prve
stopnje: Slovenistika

Ljubljana, 2012

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem mentorici izr. prof. dr. Andreji Žele za strokovno pomoč in nasvete pri izdelavi diplomskega dela.

Posebna zahvala gre tudi mojim domačim, ki so mi omogočili študij in me ves čas podpirali in me spodbujali.

Izvleček

Pomenotvorne in besedotvorne lastnosti leksike s področja bibliotekarstva

Diplomsko delo poskuša pomenotvorno in besedotvorno razložiti lekseme in besedne zveze s področja bibliotekarstva. Knjiga je že star medij, a kljub temu še vedno na področju bibliotekarstva nastajajo novi leksemi ali pomeni. V diplomskem delu sem ugotavljala, na katerih področjih bibliotekarstva nastajajo leksemi in njihovi pomeni, kakšen je njihov izvor in kakšna je njihova dejanska raba. Na podlagi teh ugotovitev pa sem poskušala presoditi, ali leksem sodi v Slovar slovenskega knjižnega jezika ali ne.

Ključne besede: pomenotvorje, besedotvorje, novejša leksika, bibliotekarstvo

Abstract

Sense-formation and word-formation characteristics of lexica in the field of librarianship

The thesis attempts to explain sense-formation and word-formation lexemes and phrases in the field librarianship. The book is an old media but in the field of librarianship new lexemes or meanings are still generated. In my thesis I identify areas where the librarianship formed lexica and their meanings, what is their origin and what is their actual use. Based on these findings, I tried to assess whether the lexeme belongs to the *Dicionary of Slovene literary language* or not.

Key words: sense-formation, word-formation, newer lexica, librarianship

Kazalo vsebine

Uvod.....	1
Leksemi, ki v <i>Slovarju slovenskega knjižnega jezika</i> še niso obravnavani	2
Leksemi, ki so že v <i>Slovarju slovenskega knjižnega jezika</i> , a imajo v bibliotekarstvu drugačen pomen.....	6
Besednozvezni leksemi	9
Zaključek.....	13
Povzetek.....	14
Literatura in viri	14
Priloge	16

Uvod

V diplomskem delu sem pomenotvorno in besedotvorno analizirala posamezne lekseme in besednozvezne lekseme. Na podlagi analize sem presodila, ali leksem oziroma nov pomen leksema sodi v *Slovar slovenskega knjižnega jezika* in to pomeni, da se je leksem oziroma besednozvezni leksem razširil s področja bibliotekarstva v splošno rabo, ali pa ne sodi v *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, kar pomeni, da leksem ostaja v okvirih stroke.

Predstavitev uporabljenih osnovnih jezikovnih izrazov

Leksem je temeljna poimenovalna enota jezika in je širši pojem od besede, saj zajema tudi stalne besedne zveze. V diplomski nalogi se pojavljajo le leksemi, ki imajo več pomenov, torej so večpomenski. Pri obravnavi izbranih leksemov bom upoštevala pomenotvorni in besedotvorni vidik.

Pomenotvorje predstavlja zmožnost besed oziroma leksemov, da tvorijo nove pomene. Leksem torej mora imeti vsaj dva pomena, da lahko rečemo, da je pomenotvoren.

Besedotvorje se ukvarja s prepoznavanjem postopkov nastajanja novih besed po tvorbeno-pretvorbeni poti. Besedotvorje in pomenotvorje zavzemata ključno mesto v poimenovalnih zmožnosti, ki jih ima lasten jezik.

Lekseme sem razdelila na tri sklope. V prvem sklopu sem obravnavala lekseme, ki v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* še niso obravnavani, v drugem sklopu lekseme, ki so že v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, a imajo v bibliotekarstvu drugačen pomen in v tretjem delu besednozvezne lekseme. Gradivo za analizo sem po večini iskala po knjižni zbirki BiblioThecaria. Gre za knjižno zbirko, ki je bila izdana z namenom, da bi jo lahko študentje uporabljali kot študijsko literaturo pri študiju bibliotekarstva in drugih smereh. Za vsak leksem sem skušala poiskati razlago, izvor leksema ali njegovega dela, njegovo rabo in besedotvorno določitev. Rabo sem preverjala po pisnem korpusu fidaPLUS.

Leksemi, ki v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* še niso obravnavani

Analiza leksemov si sledi po abecednem redu.

Bibliofag ima dvojnico knjigožer in sinonim v besedni zvezi knjižni molj. Leksema ni v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, je pa leksem *knjigožer*.

SSKJ: **knjigožer** in knjigožer -a m (ê; ê) slabš. *kdor veliko, hitro bere*: postal je pravi knjigožer ♪

Leksem *bibliofag* se v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* ne pojavi niti ne v *Slovenskem pravopisu*, se pa pojavi dvojnica *knjigožer*, in sicer le v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, ne pa v *Slovenskem pravopisu*. Leksema tudi ni v starejših pravopisih¹. FidaPLUS pokaže na to, da je leksem *knjigožer* bolj v rabi kot pa *bibliofag*, ki nima na FidiPLUS niti enega zgleda. Jasno je, da v rabi prevlada *knjigožer* in bilo bi potrebno premisliti, ali leksem *bibliofag* sploh sodi v *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, saj se leksem ne uporablja in večini ni poznan. Besedotvorno leksem uvrščamo med zloženske z nadomesto vsebino.

Zgled: Zgleda nisem našla.²

Bibliofofon je knjižnična storitev, ki omogoča članom knjižnice podaljšanje roka izposoje po telefonu. *Veliki slovar tujk* ima geslo *-fón* in razlaga, da izhaja iz *phoné* in pomeni 'glas, zvok'. (*Veliki slovar tujk* 2002: 355). *Biblio-* pa je prvi del podredne zloženske. Leksem je grškega izvora. Zelo zanimivo se mi je zdelo, ko sem ugotovila, da tega leksema ni v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* niti ne v *Slovenskem pravopisu*, saj *Slovar slovenskega knjižnega jezika* vsebuje leksem *bibliofil*. Leksem *bibliofil* pa se v *Slovenskem pravopisu* pojavlja od *Slovenskega pravopisa* 1935. Predvidevam, da gre za razmeroma novo tvorjenko. V to me prepričujeta dve dejstvi. Prvo je to, da leksem ni najbolj pogosto rabljen, saj najdem na FidiPLUS³ le 11 zgledov in da se v rabi prvič pojavi šele leta 2006. Besedotvorno leksem uvrščamo med zloženske z nadomesto vsebino -fon.

¹ Ko govorim o starejših pravopisih, imam v mislih naslednje pravopise: Levčev pravopis (1899), Breznikov pravopis (1920), Breznik-Ramovšev pravopis (1935) in slovenske pravopise iz leta 1950, 1962, 1991.

² Zglede sem iskala v knjigah, ki sem jih navedla pod vire, v fidiPLUS in na spletu.

³ Lekseme in besednozvezne lekseme sem iskala po takem iskalnem nizu, da sem dobila za besednozvezni leksem in leksem vse oblike (npr. #1arhivski_#1čevalj, #1embargo).

Zgledi za leksem bibliofon: **Bibliofon** Telefonsko podaljševanje roka vrnitve izposojenega gradiva prek **BIBLIOFONA**. Članom knjižnic BF omogočamo telefonsko podaljševanje roka vrnitve izposojenega gradiva prek telefonskega odzivnika **BIBLIOFON**. Telefonsko podaljševanje gradiva je možno 24 ur na dan, vse dni v tednu. V storitev **bibliofon** je vključena tudi storitev SMS obveščanje o datumu roka vrnitve izposojenega gradiva (tri dni pred iztekom roka, dan pred iztekom roka vrnitve ter en dan po izteku roka vrnitve, v primeru, da rok gradiva ni bil podaljšan). (<http://www.agroweb.bf.uni-lj.si/bibliofon.html>)

Zloženske s prvim delom biblio-, ki so že ustaljene, so:

SSKJ: **bibliobús** -a m (î-û) posebej urejen avtobus s knjižnico, namenjeno izposojanju: v vas je pripeljal bibliobus ♪

SSKJ: **bibliofil** -a m (î) ljubitelj in zbiralec knjig, zlasti starih in dragocenih: ta knjiga je za bibliofile prava poslastica ♪

SSKJ: **bibliomán** -a m (â) strasten zbiralec knjig: knjigo je ukradel neki biblioman ♪

Lekseme *bibliobus*, *bibliofil* in *biblioman* sem izpostavila zato, ker mislim, da bi moral imeti tudi leksem *bibliofon* v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* svoje geslo. Res je, da leksem ni tako pogosto rabljen, a tudi leksem *biblioman* ni (le 2 zгледа v FidiPLUS), pa je vseeno v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Razumljivo pa je, da je leksem *bibliobus* v slovarju, saj se pogosto rabi (177 zгледov v FidiPLUS). *Bibliofil* pa ima 32 zгледov.

Biblioklast je človek, ki uničuje knjige z izrezovanjem, trganjem posameznih listov, delov. (Kanič et. al. 2009: 48)

Leksema ni v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, ni ga tudi v nobenem izmed pravopisov. Glede na to, da izraz nima zгледov v FidiPLUS, lahko po tem sklepam, da je leksem redko rabljen, če sploh je. Pojem sem zasledila le v *Velikem slovarju tujk*, ki pa nosi razlago: 'uničevalec knjig'. V FidiPLUS sem preverila tudi, kolikokrat se pojavi oziroma koliko je v rabi besednozvezni leksem *uničevalec knjig*, ki je sinonimen leksemu *biblioklast*. Dobila sem samo en zгled. Besedotvorno je leksem medponsko-priponska zloženska.

Zгled za besednozvezni leksem uničevalec knjig: *Zakon ali vsaj odlok nista bila nikoli sprejeta, pač pa je na podlagi zahtevka društva nastalo priporočilo ministrstva za kulturo, ki*

morebitnim **uničevalcem knjig** priporoča, naj gradivo, namenjeno papirniškim mlinom, raje namenijo antikvariatom, bibliofilskim društvom in drugim, ki bi jih utegnilo zanimati. (Mladina, 1999-04-23)

Zgled: Za leksem *biblioklast* nisem našla zgloda.

SSKJ: **uničeválec** -lca [ɯc] m (â) *kdor uničuje*: uničevalec škodljivcev / ogenj je velik uničevalec gozdov / ekspr. ti si pravi uničevalec vsega lepega ♪

Zgled: *Zakon ali vsaj odlok nista bila nikoli sprejeta, pač pa je na podlagi zahtevka društva nastalo priporočilo ministrstva za kulturo, ki morebitnim **uničevalcem knjig** priporoča, naj gradivo, namenjeno papirniškim mlinom, raje namenijo antikvariatom, bibliofilskim društvom in drugim, ki bi jih utegnilo zanimati.* (Mladina, 1999-04-23)

Morali bi premisliti, če bi sploh dodali ta leksem v *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, saj vse kaže na to, da ni v rabi. Če bi ga pa že dodali, bi mu pripisala mesto pod geslom *uničevalec*, in sicer pod terminološko gnezdo, s kvalifikatorjem *biblio*.

Digitalizacija je pretvorba analognih podatkov v digitalno obliko za računalniško obdelavo, prenos podatkov, npr. digitalizacija zvoka, tiskanega besedila (Kanič et. al. 2009: 71). Leksem se pojavi v *Slovenskem pravopisu*.

SP: **digitalizáciija** -e ž, poj. (á) ~ podatkov

Gre za leksem, ki ima več pomenov. V *Velikem slovarju tujk* ima leksem dva gesla. Prvo geslo prinaša en pomen, ki pa je: '*zdravljenje srčnega bolnika z glikozidi naprstca (med)*'. (Veliki slovar tujk 2002: 215) Pod drugim geslom pa sta dva pomena. Prvi pomen: '*postopek pretvorbe zveznih signalov v diskretne RAČ., ELEKTRON.*', drugi pomen: '*uporaba računalniške tehnologije v filmski produkciji v začetku 70. let 20. stol. FILM*'. (Veliki slovar tujk 2002: 215) Menim, da bi leksem moral biti v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Opiram pa se na njeno rabo, saj je le-ta pogosta. V fidiPLUS najdemo 841 zglodov. Ni me presenetil podatek, da se leksem pojavi le v *Slovenskem pravopisu*, ne pa v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, saj je *Slovenski pravopis* mlajšega datuma, leksem pa je novejšega izvora, saj je k nam prišel skupaj z razvojem računalniške tehnologije. Besedotvorno je to navadna izpeljanka.

Zgled: *Zdi se, da bo najprimernejša strategija varovanja gradiva v naslednjem desetletju kombinacija obojega: mikrofilmanj glavnih (master) kopij z namenom varovanja gradiva ter digitalizacija glavnih (master) kopij z namenom uporabljanja gradiva.* (Vodopivec in Ubranija 1999: 107)

Kodikologija je veda o kodeksih, njihovem nastanku, pisavah, poslikavah, vezavah (Kanič et. al. 2009: 156). FidaPLUS ima 10 zgledov, kar pokaže na to, da raba tega leksema ni tako razširjena. Leksem je sestavljen iz lat. *cōdex* in gr. *logia*. *Cōdex* je tujka, ki je prevzeta po zgledu nem. *Kodex* iz lat. *cōdex*, star. *caudex*, kar izhodiščno pomeni 'hlod, štor', nato 'pisanju namenjena deščica, knjiga...'. (Snoj 2009: 244). Gr. *-logija* je drugi člen tujih zloženek 'znanost o'. Gr. *-logija*, je izpeljanka iz *-lógos*, kar pomeni 'beseda, govor, pripoved idr.'. (Snoj 2009: 307). Besedotvorno je to podredna zloženka. Glede na to, da so v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* upoštewane: sociologija, astrologija, etimologija, psihologija idr., bi lahko bila tudi *kodikologija*. Leksem *kodikologija* se ne pojavi v nobenem starejšem pravopisu, sem pa zasledila, da se geslo *kodeks* pojavlja od *Slovenskega pravopisa* 1935 naprej, kar kaže na razvijanje te vede.

Zgled: *Rokopis je moral biti v preteklosti obrezan, na kar kažejo, med drugim, okrnjene zlate obrobe okrog ilustriranih strani. Vsaj tri do štiri centimetre so ga morali obrezati, verjetno pa še več,*<< pravi dr. Nataša Golob, umetnostna zgodovinarka in strokovnjakinja za **kodikologijo**, ki se je posvetila študiju tega spomenika. (Delo, 2002-01-16)

Margina je prazen rob ob besedilu, npr. v knjigi.

Margina je leksem, ki v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* še ni obravnavan. Pojavi pa se v *Slovenskem pravopisu*. Tak pomen, ki ga pripisuje bibliotekarstvo *margini*, najdemo le v *Velikem slovarju tujk*. Slovar vsebuje dva gesla. Prvo geslo se glasi: '*rob ob natisnjenem besedilu, npr. v knjigi*', drugi pa: '*rob družbe*' (*Veliki slovar tujk* 2002, 702). Prvi pomen je tisti, ki ustreza pomenu v bibliotekarstvu. Leksem pa je latinskega izvora (*margo, marginis*) in pomeni 'rob'. *Slovar slovenskega knjižnega jezika* vsebuje le geslo *marginalen* (gre za izpeljavo). *Margina* je prevzeta beseda in jo besedotvorno ne določamo.

SSKJ: **marginálen** -lna -o prid. (â) **1.** knjiž. *napisan na robu strani v knjigi ali rokopisu; obroben: marginalne pripombe* **2.** publ. *postranski, nepomemben: diferenciacija bi morala potekati na vsebinskih ne pa na marginalnih kriterijih; moralno marginalna vprašanja* ∠ ekon. *marginalna korist korist zaradi dodatne enote dobrine, blaga* ♪

SP: márgina -e ž (â) *rob, obrobje*: pripisati na ~o; ~ družbenega dogajanja

Leksem *marginalen* se pojavi prvič v *Slovenskem pravopisu* 1950 in ima pomen 'obrobne opombe'. Pojavi se tudi v naslednjem iz leta 1962 z istim pomenom. FidaPLUS poda 435 zgledov, vendar se moramo zavedati, da je veliko zgledov, ki *margini* pripisujejo drugačen pomen, kot ga ima v bibliotekarstvu. To pa je tisti pomen, ki se pojavi v *Velikem slovarju tujk* (rob družbe).

Zgled: *Pri datoteki ni upoštevana margina 5mm.*
(<http://www.google.si/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&frm=1&source=web&cd=1&ved=0CBsQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.demago.si%2Fsnami.php%3Fdatoteka%3Dimages%2Fn avodila%2F1-2DINA4-105x297mm-pokoncen.pdf&ei=FGI3UK2vJ8jP4QSWWhYCQCg&usg=AFQjCNHTDLfHdD9v2PJSrTW0fZiLrL6DiA>)

Tekstopisec je tisti, ki piše tekste oziroma besedila. Gre za leksem, ki se pogosto rabi. To potrdi FidaPLUS, ki nam poda 589 zgledov. Presenetila me je ugotovitev, da leksema ni v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Leksem *tekstopisec* je tvorjena beseda in je podredna zloženka, *teksto-* pa je prvi del le-te. Taka podredna zloženka je še npr. *tekstologija*. Gre za medponsko-priponsko zloženko, saj je zanje značilno, da sta v skladijski podstavi dve predmetnopomenski besedi, ki sta v podrednem razmerju.

Zgled: *Zaradi izjemno kompleksnega nastajanja učbenika mora uspešen urednik znati menjavati različne vloge in mora biti po potrebi tekstopisec, organizator, raziskovalec, ali pa terenski anketar, ki ugotavlja razporejenost učiteljev, in zna hkrati poslušati in se pogovarjati s prodajniki in svetovalci.* (Kovač 2009: 63)

Leksemi, ki so že v Slovarju slovenskega knjižnega jezika, a imajo v bibliotekarstvu drugačen pomen

Lekseme sem razdelila tako, da najprej sledijo tisti, za katere nisem našla zgleda, sledi pa jim analiza leksema, za katerega sem našla zgled. Vsi leksemi so besedotvorno nedoločljivi, ker so vsi prevzeti.

Embargo je začasna prepoved, omejitev dostopa do določenega internetnega vira, navadno do novejšje številke elektronskega časopisa, npr. enoletni embargo (Kanič et. al. 2009: 89). V

Slovarju slovenskega knjižnega jezika ima beseda dva pomena. Prvi pomen pa je tisti, ki je podoben (v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*: prepoved ali omejitev trgovine s kako državo, v bibliotekarstvu: omejitev dostopa do določenega internetnega vira). Opazila sem, da se je pojem razširil, saj je s področja trgovanja prešel tudi na bibliotekarstvo. Po tem je opaziti, da se pojem širi. Menim, da bi pod prvi pomen morali dodati še pomen z bibliotekarskega področja (s kvalifikatorjem biblio.). Prav nič ni presenetljivo, da se pojavi najprej ravno na področju trgovanja, ker tujka *embargo* prvotno pomeni zaplemba ladje (v tujem pristanišču) in je prevzeta prek nem. *Embargo* v enakem pomenu iz špan. *embargo*. Gre za izpeljanko iz špan. *embargar*, kar pomeni 'zaustaviti, zadržati, ovirati'. (Snoj 2009: 115). Pojem v FidiPLUS nima zgledov. Čas bo pokazal, ali se bo pojem »prijel« ali pa bo izginil. Mogoče se bo pa razširil še na druga področja. Če se bo to zgodilo, bo potrebno prvi pomen zamenjati s pomenom. Leksem se prvič pojavi v *Slovenskem pravopisu* 1950 in 1962. V obeh pravopisih ima pomen 'pridrzanje, ustavitev, zaplemba ladij in blaga v pristanišču'. Embargo je prevzeti leksem in ni besedotvorno določljiv.

SSKJ: **embárgo** -a m (â) **1.** ekon. *prepoved ali omejitev trgovine s kako državo, trgovinska zapora*: država je uvedla embargo na nekatere proizvode; vzpostaviti, preklicati embargo; popoln embargo; s politiko embarga niso dosegli cilja **2.** jur. *prisilno zadrževanje ladje tuje države v pristanišču* ♪

SP: **embárgo** -a m, poj. (â) ~ na izdelke (*trgovinska zapora*); pravn.

Zgled: Zgleda za leksem embargo v bibliotekarskem pomenu nisem našla.

Fantom je karton v velikosti knjige, vložen na njenem mestu v skladišču in z oznako ob signaturi, kamor je knjiga začasno postavljena. Pomeni pa tudi kartonček z žepkom za namestitev zadolžnice, ki dokumentira njeno izposojno (Kanič et. al. 2009: 95).

Pomen v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je čisto drugačen pomenu iz bibliotekarstva. Gre za tujko in ni čudno, da ima v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* pomen: '*izmišljena, fantazijska podoba česa, privid*', saj tujka *fantom* pomeni ravno to (privid, prikazen). *Slovenski etimološki slovar* pravi, se je leksem prevzet preko nem. *Phantom* iz frc. *fantôme*, kar se je razvilo iz lat. *phantasma*, to pa je izposojeno iz gr. *phantásma*. (Snoj 2009: 121). Prvo pojavitev leksema opazimo v Breznik-Ramovševem pravopisu iz leta 1935, in sicer s pomenom 'prikazen, privid, slepilo'. *Slovenski pravopis* 1950 pa mu pripisuje pomen

'prikazen, slepilo'. Leta 1962 pa je opaziti v slovarju dva pomena. Prvi pomen je 'prikazen, slepilo', drugi pa je 'model telesnega dela za učne namene'. Gre za pomen, ki se je takrat uporabljal v medicini, saj ima kvalifikator *med.* Ker me je zanimalo, ali se ta pomen dejansko rabi v praksi, sem vprašala mag. Nežo Škufca, ki je deset let delala v zdravstvu. Povedala mi je, da se izraz rabi v pomenu 'model človeškega telesa ali njegovih delov za učne namene'. Tudi medicinski slovar vsebuje ta pomen. Jasno je, da ta pomen ni izginil, ampak je še v rabi. Svetujem, da se leksemu *fantom* ne doda le nov pomen s področja bibliotekarstva, temveč tudi s področja medicine. Zanimivo pa se mi zdi, da se tak pomen pojavi v *Slovenskem pravopisu* iz leta 1962, nato pa ne več. Menim, da bi *Slovenski pravopis* 2001 moral vsebovati ta pomen, saj je očitno, da je še vedno v rabi in da ne izginja. FidaPLUS poda le 6 zgledov leksema *fantom*, a ne v pomenu kot ga ima v bibliotekarstvu. *Fantom* je prevzeta beseda, zato jo besedotvorno ne določamo.

SSKJ: **fantóm** -a m (ô) *izmišljena, fantazijska podoba česa, privid*: to je bil le fantom, porojen iz želj; v povesti nastopajo fantomi; izmišljen, prazen, slepilen fantom; fantomi izrojene domišljije; vojaki v črnih uniformah so bili kot strah vzbujajoči fantomi; ekspr. fanta je kakor lep fantom povsod spremljala dekletova podoba / fantom atomske vojne ◇ *med. model človeškega telesa ali njegovega dela za učne namene* ♪.

SP: **fantóm** -a m (ô) *privid*

Zgled: Zgleda za leksem *fantom* nisem našla.

Kolo v bibliotekarstvu pomeni *podzbirka*. A je v *Bibliotekarskem terminološkem slovarju* označen kot neustrezen izraz, zato je pričakovati, da se v tem pomenu ne uporablja ravno pogosto, če pa se, se večinoma le v bibliotekarski stroki. Pričakovala sem, da ne bom v nobenem slovarju našla pod geslom *kolo* pomen *podzbirka*. Nisem pa pričakovala, da se tudi sinonim *podzbirka* ne pojavlja v nobenem izmed pravopisov in niti ne v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Zato predlagam, da se v *Slovar slovenskega knjižnega jezika* doda novo geslo, in sicer *podzbirka*, ki naj navede, da je beseda *kolo* sinonim izhodiščni besedi. Lahko pa bi to zapisali tudi pod geslo *zbirka*, in sicer pod kvalifikator *biblio*. *Podzbirka* oziroma *kolo* je serijska publikacija, ki je del glavne zbirke in ki ima lahko samostojen naslov ali naslov, ki je podrejen naslovu glavne zbirke; sin. Podrejena zbirka, podrejena knjižna zbirka; prim. podrejena serijska publikacija, razdelek, zbirka v zbirki (Kanič et. al. 2009: 238). Leksem *kolo* ni tvorjena beseda in jo besedotvorno ne določamo.

Zgled: Zgleda za leksem kolo v pomenu podzbirka nisem našla.

Faseta je pri vsebinski obdelavi vsak od vidikov, po katerih je mogoče opisati vsebino dokumenta, publikacije, npr. čas, kraj (Kanič et. al. 2009: 95)

SSKJ: **faséta** -e [tudi faz -] ž (ê) *brušena robna ploskev, navadno stekla, dragih kamnov: občudovali so natančno izbrušene fasete na diamantu; lesk faset; pren., knjiž. njegov um se iskri v neštetih fasetah* ◇ *geogr. manjša jamica v stenah kraških jam, po kateri se spozna smer vodnega toka; tisk. rezkan rob klišeja za pritrditev na podlago* ♪

SP: **faséta** -e ž (ê) |brušena robna ploskev|

Leksem *faséta* izhaja iz fr. *facette*, ki pomeni 'majhno ploščo', demin. iz *face* obraz (*Veliki slovar tujk* 2002: 328). *Veliki slovar tujk* nam ponudi še dva nova pomena. Prvi pomen: '*leče sestavljenega očesa žuželk*', drugi pa je: '*majhna, gladka, ravna ploskev na površini posameznih kosti (zlasti pesti in stopala), zob, žolčnega kamna ANAT.*' (*Veliki slovar tujk* 2002: 328). Očitno je, da bi v *Slovar slovenskega knjižnega jezika* morali poleg pomena, ki ga ima leksem v bibliotekarstvu, vključiti še ta dva pomena. Prvi pomen pripada zoologiji, drugi pa anatomiji. Zanimivo se mi zdi, da se *faseta* prvič pojavi v pravopisu iz leta 1962, in sicer v enakem pomenu kot v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* in *Slovenskem pravopisu* 2001. Očitno je, da leksem dobiva nove pomene in da bi jih bilo potrebno upoštevati tudi v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Ponovno gre za prevzeti leksem in ga zato besedotvorno ne določamo.

Zgledi: **Fasetne** so tiste vrste klasifikacij, ki vsak pojem razvrstijo po nekaj osnovnih lastnostih, **fasetah**. Te navadno predstavljajo določene enostavne pojme. Vsakega od drugih enostavnih ali sestavljenih pojmov pa opredelimo in razvrstimo s kombinacijo **faset**. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je **faseta** razložena kot *brušena robna ploskev, navadno stekla in drugih kamnov*. Predstavljamo si lahko, da ima dragulj več ploskev, na katere lahko usmerimo svoj pogled. Enako lahko ravnamo tudi s pojmi. Opazujemo jih lahko z različnega vidika, pa gre še vedno za isti pojem. Vsak vidik predstavlja eno **faseto** in s kombinacijo **faset** opišemo pojem v celoti. (Šaupperl 2003: 11)

Besednozvezni leksemi

Analiza besednih zvez si sledi po abecednem redu. Pokomentirane so z vidika rabe.

Arhivski izvod je izvod knjižničnega gradiva, namenjen stalnemu hranjenju, ne pa izposoji. (Kanič et. al. 2009: 35). V FidiPLUS zasledim 13 zgledov. Besedotvorno je prvi del besedne zveze navadna izpeljanka, izvod pa je tvorjenka iz predložne zveze.

SSKJ: **izvòd** -óda m (ö ô) *vsaka od več istovrstnih tiskanih stvari: od te knjige se je ohranil samo en izvod; prodati vse izvode / roman je izšel v tisoč izvodih; poročilo je treba oddati v treh izvodih ♦ biblio. dolžnostni ali obvezni izvod ki ga mora tiskarna ali razmnoževalec po zakonu oddati določenim ustanovam, organom; zal. avtorski izvodi ki jih dobi avtor ob izidu svojega dela zastonj; recenzijski izvod ki ga založba da uredništvu ali posamezniku v oceno ♪*

Vidno je, da *Slovar slovenskega knjižnega jezika* vsebuje terminološko gnezdo, a zajema le besednozvezna frazema *obvezni izvod* in *avtorski izvod*. Potrebno bi bilo dodati tudi *arhivski izvod*. Raba kaže na to, da se *obvezni izvod* pojavlja najbolj pogosto (155 zgledov na fidiPLUS), sledi mu *avtorski izvod*, ki ima na fidiPLUS 19 zgledov. Najmanj pogosto se rabi besednozvezni leksem *arhivski izvod*, vendar menim, da vseeno sodi v *Slovar slovenskega knjižnega jezika*.

Zgledi: *Ob obletnici bodo pripravili prodajno novoletno ponudbo likovnih del in zgodovinsko-dokumentarno razstavo s fotografijami in arhivskimi izvodi katalogov, plakatov, vabil in drugega gradiva, pričevanji o razvejani dejavnosti galerije v minulih 30-ih letih. Ob 20.00 bo v Gledališču Koper javna dražba likovnih del 40-ih slovenskih umetnikov, ki je namenjena projektu Varna hiša. (Mladina, 2002-12)*

Bibliografski zapis je računalniški zapis bibliografskega vpisa; prim. kataložni zapis, napotilni zapis. (Kanič et. al. 2009: 47)

FidaPLUS nam poda 34 zgledov, kar pomeni, da se besednozvezni leksem ne rabi preveč pogosto. Glede na to, da *Slovar slovenskega knjižnega jezika* vsebuje *črkovni zapis*, *stenografski zapis* in *grafični zapis*, bi morali upoštevati tudi *bibliografski zapis*. *Grafični zapis* ima v FidiPLUS le 5 zgledov, *črkovni zapis* jih ima 6, *stenografski zapis* pa le 5. Zgledi kažejo na to, da je najbolj v rabi besednozvezni leksem *bibliografski zapis*, zato ne vidim razloga, da ne bi bila obravnavana v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*. Besedotvorno je leksem *bibliografski* navadna izpeljanka, *zapis* pa je sestavljanka.

Zgled: Cilj študije je bil izdelava okvirne sheme za jasen, natančen in splošno priznan dogovor o tem, kakšne informacije naj nudi **bibliografski zapis** in kako naj ustreza potrebam uporabnikov. (Dimec 2000: 21)

Glasbena čitalnica je čitalnica, v kateri je na razpolago predvsem glasbeno gradivo, npr. notni in zvočni zapisi. (Kanič et. al. 2009: 103). Glede na to, da *Slovar slovenskega knjižnega jezika* vsebuje *časopisno čitalnico* in *javno čitalnico*, bi moral biti v slovarju tudi besednozvezni leksem *glasbena čitalnica*. Oba leksema sta besedotvorno navadni izpeljanki, saj je za navadno izpeljavo značilno, da se v pripono oziroma priponsko obrazilo pretvarjata jedro in slovnični pomen.

SSKJ: **čítálnica** -e ž (â) **1.** večja soba, namenjena za branje: časopisna čitalnica je odprta vsak dan; javna čitalnica; čitalnica Narodne in univerzitetne knjižnice **2.** v drugi polovici 19. stoletja *narodnokulturno društvo*: vpisati se v čitalnico; ustanavljanje čitalnic / prireditev v čitalnici v prostoru tega društva ♪

V *Bibliotekarskem terminološkem slovarju* pa sem zasledila geslo *avdiočitalnica*. To je čitalnica za uporabo zvočnega gradiva; prim. *glasbena čitalnica*. (Kanič et. al. 2009: 36) Glede na razlago obeh pomenov, bi rekla, da sta leksem *avdiočitalnica* in besednozvezni leksem *glasbena čitalnica* sinonima. Razlika pa je ta, da je prvi del besednozveznega leksema *avdiočitalnica* prevzet. *Ávdio* pomeni frekvenčni obseg zvočnih valov, ki jih normalno zazna človeško uho, ali govorjeno besedilo v filmskih in televizijskih scenarijih. (*Veliki slovar tujk* 2002: 87) Glede na to, da na fidiPLUS ni zgledov ne za leksem ne za besednozvezni leksem, bi se težko opredelila, kater izraz je bolj v rabi. Verjetno tukaj ne gre za problem rabe leksema ali besednozveznega leksema, ampak za problem rabe pomena. Očitno je pomen tisti, ki ni razširjen.

Zgled: Zgleda za ta besednozvezni leksem nisem našla.

Knjižni čevelj je zaščitna opora za starejše knjige, kodekse, ki podpira knjižni blok, hrbet pa ostaja odprt, viden (Kanič et. al.2009: 148). Glede na to, da so v terminološkem gnezdu podani besednozvezni leksemi s področja medicine, elektrotehnike in zgodovine, se mi zdi smiselno, da bi v *Slovar slovenskega knjižnega jezika* dodali še *knjižni čevelj*, in sicer pod kvalifikator *biblio*. FidaPLUS pa pokaže, da leksem ni ustaljen v vsakdanji rabi, saj ne poda

niti enega zgleda. Besedotvorno je *knjižni* navadna izpeljanka, *čevelj* pa ni tvorjena beseda in jo besedotvorno ne določamo.

SSKJ: elektr. polov čevelj *posebno oblikovan zaključni del magnetnega pola*; med. mavčni čevelj *mavčna obveza za nogo*; zgod. španski čevelj *srednjeveška mučilna priprava za stiskanje noge* ♪

Zgledi: *Kadar mora biti vidna vezava, na primer na zgodovinskem oddelku, si pomagamo s »knjižnim čevljem«* (zaščitna opora, ki podpira knjižni blok, pušča pa odprt, viden hrbet knjige. (Adcock 1999: 69)

Tiskarski papir je vsak papir, ki se uporablja za tiskanje, razmnoževanje. V *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* je podanih nekaj čez dvajset vrst papirja in le sedem jih ima zadetke⁴ v fidiPLUS (kartografski papir (1 zgled), lakmusov papir (186 zgledov) , biblijski papir (6 zgledov), japonski papir (66 zgledov), krep papir (4 zgledov), milimetrski papir (29 zgledov), smirkov papir (118 zgledov)). Moj sklep je, da bi glede na ta dejstva, morali dodati v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* tudi *tiskarski papir*. *Tiskarski* pa je besedotvorno navadna izpeljanka.

Zgledi: *Vzporedno s političnimi pritiski so časopisne strani siromašili gospodarski pretresi. Zaradi pomanjkanja bencina so novinarji postali skoraj nepokretni in zaradi pomanjkanja tiskarskega papirja so se včasih ustavili tiskarski stroji. Veliko elastičnosti, domišljije in požrtvovalnosti je bilo treba, da je časopis prišel do bralca vsak četrtek.* (Dolenjski list, 2000-02)

Trajna izposoja je izposoja za nedoločen čas. (Kanič et. al. 2009: 329)

Slovar slovenskega knjižnega jezika besednozveznega leksema ne vsebuje. Geslo *izposoja* pa vsebuje tako *Slovar slovenskega knjižnega jezika* kot *Slovenski pravopis*.

SSKJ: **izposója** -e ž (ô) *glagolnik od izposoditi ali izposojati*: izposoja knjig se je v tem letu povečala; izposoja narodnih noš za prireditev / izposoja na dom / po dvajsetih izposojah je bila knjiga že zelo poškodovana ♪

⁴ Zadetkov v fidiPLUS nimajo kromov papir, časopisni papir, havana papir, svileni papir, plakatni papir, logaritemski papir, kondenz papi, lesovinski papir, purš papir...

SP: **izposója** -e ž, poj. (ô) ~ knjig; števn. večkratne ~e denarja

Zanimiva se mi je zdela ugotovitev, da se leksem izposoja prvič pojavi šele v *Slovenskem pravopisu* 2001. Zasledila sem le to, da se v starejših pravopisih pojavi glagolnik od *izposoditi* (izposoja), to pa šele v *Slovenskem pravopisu* 1950. Zanimalo me je, ali je bolj v rabi leksem *sposoditi* ali *izposoditi*. FidaPLUS je pokazala na to, da je bolj v rabi leksem *sposoditi*, saj ima 5431 zgledov, leksem *izposoditi* pa jih ima 3357. Zanimivo je to, da se leksem *izposoditi* prej pojavi v *Slovenskem pravopisu* 1950 kot pa leksem *sposoditi*, ki se pojavi šele v *Slovenskem pravopisu* 1962. Vse kaže na to, da v ospredje prihaja leksem *sposoditi*, čeprav je bil nekaj desetletji nazaj v ospredju leksem *izposoditi*. Besedotvorno je izposoja tvorjenka iz predložne zveze.

Zgled: Za knjižnično gradivo, ki je vodeno v evidenci **trajne izposoje** in je v posesti oddelkov, so odgovorni njegovi skrbniki (vodje oddelkov). (<http://www.rescen.si/upload/Knjiznica/1130317001.pdf>)

Zaključek

Cilj, ki sem si ga zastavila pri raziskovanju bibliotekarske leksike, je bil ugotoviti, kakšna je dejanska raba izbranih leksemov. Glede na njihovo rabo sem nato presodila, ali leksemi in besednozvezni leksemi sodijo v *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Tako sem lekseme v drugem sklopu izbrala tako, da sem jih najprej poiskala v *Bibliotekarskem terminološkem slovarju*, nato pa sem iskala zglede. S tem sem želela ugotoviti, kakšna je dejanska raba teh leksemov. Pokazalo se je, da za večino od njih nisem našla zgloda, kar kaže na to, da so izbrani leksemi usmerjeni v stroko.

Ugotovila sem, da je na področju bibliotekarstva veliko leksike in da ta še nastaja. Pokazalo se je, da so prevzeti leksemi tisti leksemi, ki imajo najmanjšo rabo ali pa so usmerjeni le v stroko. Leksemi, ki kažejo na visoko rabo, pa so tisti, ki niso prevzeti. Večina je takih leksemov, ki potrjujejo, da je bibliotekarstvo področje, ki ostaja v okvirih stroke. Delo tako potrjuje, da se bibliotekarska leksika ni determinologizirala, zato je ostala v okvirih stroke. Na to kažejo predvsem tisti leksemi, ki imajo slabšo rabo. Težko bi z vidika determinologizacije govorili o nestrokovno novejši leksiki, ki se je iz bibliotekarstva razširila v splošno rabo.

Povzetek

Diplomsko delo se osredotoča na lekseme s področja bibliotekarstva, ki v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* še niso obravnavani. Raba je tista, ki kaže na to, ali se nek leksem razvija ali pa se njegov pomen izgublja. Na najmanjšo rabo (gledano po FidiPLUS) kažeta leksema bibliofag in biblioklast, kar pa me ni presenetilo. Gre za leksema, za katera ne morem reči, da se jima pomen izgublja, ker gre za novejša leksema (če bi šlo, bi se pojavila v starejših slovenskih pravopisih in v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*). Čas je tisti, ki bo pokazal, ali se bosta leksema obdržala v jeziku ali pa bosta šla v pozabo. Oba leksema imata sinonima. Bibliofag ima sinonim knjigožer, biblioklast pa uničevalec knjig. Današnje stanje jezika kaže na to, da je raba bolj naklonjena leksemu knjigožer in besednozveznemu leksemu uničevalec knjig. Malo je verjetnosti, da bi se situacija obrnila. Sledita dva leksema, ki kažeta na bolj šibko rabo v jeziku. To sta bibliofon in kodikologija. Raba leksema bibliofon bo po mojem mnenju naraščala, ker zastopa pomen, ki se je šele v zadnjih letih uveljavil v jeziku (t.j. knjižnična storitev, ki omogoča članom knjižnic podaljšanje roka izposoje po telefonu). Tudi z leksemom kodikologija je tako. Največja raba pa se je pokazala pri leksemu tekstopisec, margina in digitalizacija. Digitalizacija je k nam prišla z razvojem računalniške tehnologije in ni presenetljivo, da je njena raba pogosta.

V drugem sklopu pa sem obravnavala lekseme, ki so že v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika*, a imajo v bibliotekarstvu drug pomen. To so leksemi fantom, kolo, embargo in faseta. Leksemi so za marsikoga nerazumljivi, kar je posledica njihove prevzetosti (razen leksema kolo). Gre za lekseme, ki so najbolj usmerjeni v stroko in premisliti bi bilo potrebno, če sodijo v *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Lahko pa z gotovostjo trdim, da se leksem kolo v pomenu podzbirka ne bo širil v rabi (vsaj ne tako zelo, da bi izpodrinil sinonim podzbirka).

V tretjem sklopu pa sem obravnavala besednozvezne lekseme. Nobena izmed besednih zvez oziroma sestavina besedne zveze ni prevzeta. Najbolj je v rabi zveza arhivski izvod, najmanj pa knjižni čevelj, kar je logično, saj je knjižni čevelj ponovno bolj usmerjen v stroko.

Literatura in viri

Edward P. ADCOCK (ur.), 1999: *IFLA načela za hrambo knjižničnega gradiva in za ravnanje z njim* [IFLA principles for the care and handling of library material]. Iz angleščine prevedli Zvonka Pangerc-Pahernik in Karmela Malinger. Ljubljana: Oddelek za bibliotekarstvo (Knjižne zbirka BiblioThecaria).

Anton Bajec [et al.] (ur.), 1962: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: DZS.

Anton BREZNIK, 1920: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Jugoslovanska knjigarna.

Anton BREZNIK in Fran RAMOVŠ, 1935: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: Znanstveno društvo.

Ivan KANIČ [et al.], 2009: *Bibliotekarski terminološki slovar*. Ljubljana: Zveza bibliotekarskih društev Slovenije: Narodna in univerzitetna knjižnica.

Korpus slovenskega jezika FidaPLUS: <http://www.fidaplus.net/>.

Miha KOVAČ, 1999: BiblioThecaria 3: *Skrivno življenje knjig*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo (Knjižna zbirka BiblioThecaria).

Miha KOVAČ, 2009: *Od katedrale do palačinke*. Ljubljana: Študentska založba.

Fran LEVEC, 1899: *Slovenski pravopis*. Dunaj: V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig.

France MARTIN DOLINAR, 2004: BiblioThecaria 14: *Knjižnice skozi stoletja*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo (Knjižna zbirka BiblioThecaria).

Fran RAMOVŠ [et al.] (ur.), 1950: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: DZS.

K. G. SAUR, 2000: *Funkcionalne zahteve za bibliografske zapise* [Functional requirements for bibliographic records]. Iz angleščine prevedla Zlata Dimec. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo (Knjižna zbirka BiblioThecaria).

Slovar slovenskega knjižnega jezika, 2000 (elektronski vir). Ljubljana: SAZU, ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Dostopno na spletnem naslovu: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>.

Marko SNOJ, 2009: *Slovenski etimološki slovar*. Ljubljana: Modrijan.

Alenka ŠAUPERL, 2003: *BiblioThecaria 9: Klasifikacija knjižničnega gradiva*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo (Knjižna zbirka BiblioThecaria).

Miloš TAVZES [et al.] (ur.), 2002: *Veliki slovar tujk*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Jože TOPORIŠIČ (ur.), 2001: *Slovenski pravopis*. Ljubljana: ZRC SAZU.

Jože TOPORIŠIČ, 1992: *Enciklopedija slovenskega jezika*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Jože URBANIJA, 1966: *BiblioThecaria 1: Metodologija izdelave tezavra*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo (Knjižna zbirka BiblioThecaria).

Ada VIDOVIČ MUHA, 2011: *Slovensko skladiščno besedotvorje*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Priloge

1. Izjava o avtorstvu

Priloga 1

Izjava o avtorstvu

Izjavljam, da je diplomsko delo v celoti moje avtorsko delo ter da so uporabljeni viri in literatura navedeni v skladu z mednarodnimi standardi in veljavno zakonodajo.

Ljubljana, 12. septembra 2012

Valerija Kastelic